

YURIDIK TEXNIKUMI TALABALARINI INGLIZ TILI DARSLARIDA MA'NAVY-AXLOQIY TARBIYALASH MUAMMOLARI

Novval Ruzmetova

ToshDO'TAU, dosenti pedagogika fanlari bo'yichafalsafa doktori (PhD)

Annotatsiya: Maqolada yuridik texnikumi talabalarini ma'naviy-ahloqiy tarbiyalashda ingliz tilining o'rni ko'rsatilgan. Turli jahonhuquqiy me'yoriy hujjatlarni talabalrning to'gridan-to'gri tarjima qilishlari va shu hujjatlar orqali tili o'rganilayotan mamlakatning urf-odatlarini, hayot tarziga kirib borishi ko'rsatilgan.

Kalit so'zlar: tarbiya, kompetensiya, rol o'yinlar, salohiyat, vatanparvarlik, barkamol shaxs.

Talabalarning ma'naviy-axloqiy rivojlanishi, jamiyatning jadal rivojlanishi sharoitida shaxsni ijtimoiylashtirishning eng muhim jihati, ijtimoiy faoliyat va jamiyat hayotining turli sohalariga bosqichma-bosqich va ongli ravishda qo'shilish omilidir.

Kuchli davlatni barpo etish bugungi avlod salohiyati, intilishlari, bilim va intellektual potencialiga bog'liq. Sh bilan birga, jismonan baquvvat, barkamol, yuksak ma'naviyatli yoshlargina, yurt taqdiri, millatimiz kelajagi uchun mas'uliyatni o'z zimmasiga olishga qodir.

Har tomonlama rivojlangan shaxsni tarbiyalashda ta'lim muhim rol o'ynaydi. O'qituvchilar talabalar ertangi kunga bo'lgan ishonchni shakllantirish, Vatanga, san'atga, tilga muhabbat, mehr-muruvvat, vijdonlilik, mardlik va bag'rikenglik, adolat tuyg'usi, bilim va ma'rifatga intilish tuyg'ularini tarbiyalashi zarur. Bularning barchasi milliy o'zlikni anglashni, o'z millatiga muhabbat va hurmatni, uning ravnaqi uchun g'amxo'rlikni shakllantiradi.

Zamonaviy talabalarga ingliz tillarini o'rgatish jarayoni yosh avlodni ma'naviy-axloqiy, g'oyaviy, siyosiy, estetik va mehnat tarbiyasi uchun noyob pedagogik salohiyatni o'z ichiga oladi. U talabalarni jahon va ona madaniyati namunalari bilan tanishtiradi, ularni madaniyatlararo muloqotiga kiritadi. Ingliz tilini o'rgatish aniq belgilangan madaniy yo'nalishga ega. Vatanparvarlik va millatlararo munosabatlar madaniyati bilan chambarchas bog'liq.

Yozuvchi o'z asarlarida, rassom rasmda, haykaltarosh haykallarda, ustoz shogirdlarining fikr-mulohazalarida, dars jarayonida yashaydi, deyishadi. Pedagogik jamoa- talabalarning ma'naviy-axloqiy tarbiyasini talabalik hayotida eng avvalo, talabani shaxs sifatida shakllantirishga qaratilgan. Ta'lim jarayonining

barcha ishtirokchilari: pedagoglar, talabalar, ularning ota-onalari, mahalla, boshqa ta'lim va davlat muassasalari o'zaro hamkorlik orqali natijaga erishadi.

90-yillarning boshlarida mafkuraviy yo'nalishlarning keskin o'zgarishi, har qanday mafkuraviy asoslarni rad etish, 20-asrda ma'naviy bo'shliqqa olib keldi, u tezda ommaviy madaniyat bilan to'ldirila boshladi. O'qituvchi singdirmoqchi bo'lgan axloqiy fazilatlar shaxsning ijtimoiy muvaffaqiyatini hali ta'minlamadi. Afsuski, ommaviy axborot vositalari ma'naviy-axloqiy tarbiya g'oyalariga yot bo'lgan xulq-atvor modelini yuklamoqda: jozibali, shahvoniy, mashhur, boy bo'ling- shunda baxtli bo'lasiz degan shior bilan ishlamoqdalar. Journallar va televizor ekranlari sahifalaridan to'kiladigan tajovuzkor xatti-harakatlarning ommaviy tabiati ko'pincha o'qituvchining ovozini bo'g'ib qo'yadi.

Talabalarning aksariyati "o'z xalqining buyuk o'tmishi bilan faxrlanishlariga" qaramay, ko'pchilik hayotning iqtisodiy sharoitlarini yaxshilash uchun boshqa mamlakatga ketishga tayyor. Shu munosabat bilan yosh avlodni ma'naviy-axloqiy tarbiyalash vazifasi nihoyatda muhim; buni, mubolag'asiz, bugungi kunda mamlakat milliy xavfsizligini ta'minlashning ustuvor yo'nalishlaridan biri sifatida tushunish kerak. Talaba Shaxs sifatida o'zini o'zi anglashi, pedagogik jihatdan, uning qobiliyatlari, iste'dodini rivojlantirish, unga muvaffaqiyatli ijtimoiylashuv uchun zarur bo'lgan tizimli ilmiy bilim, ko'nikma va malakalarni berish o'z-o'zidan erkin rivojlanishi va ijtimoiy etukligi uchun etarli shart-sharoitlarni yaratmaydi. Inson ezgulikni yomondan ajratmasa, hayotni, mehnatni, oilani, boshqa odamlarni, jamiyatni, Vatanni, ya'ni inson o'zini axloqiy jihatdan tasdiqlaydigan, shaxsiyatini kamol toptiradigan hamma narsani qadrlamas, u erkin emas.

Ingliz tili o'qituvchisining asosiy vazifasi talabalarni umuminsoniy global qadriyatlar bilan tanishtirish, boshqa madaniyat vakillari bilan muloqot qilish qobiliyatini shakllantirishdir. Har qanday xalq madaniyati, qadriyat ustuvorliklari til orqali uzatiladi. O'qituvchidan dunyoda va mamlakatda ro'y berayotgan o'zgarishlarni, o'z pedagogik faoliyatidagi mas'uliyat va mustaqillikni tanqidiy idrok etishi talab etiladi. Ingliz tili darsida talabalar o'rganilayotgan til mamlakatlari tarixi va an'analari bilan tanishadilar, boshqa madaniyatni o'zlashtiradilar. Shu bilan birga boshqa hayot bilan tanishish orqali ular o'z hayotlarini loyihalashtira oladilar.

Bunday mashg'ulotlarning muhim jihati ona yurtimiz madaniyatining o'ziga xos xususiyatlari, shahrimiz va viloyatimiz tarixi haqidagi bilimlar hajmini oshirishdan iborat. Albatta, mintaqamizning diqqatga sazovor joylari haqida unutmaslik kerak.

Mamlakatimizning hayratlanarli va rang-barang tabiati haqida suhbat talabalardauning go'zal tabiati va milliy boyligi bilan faxrlanishga undaydi. Tarbiyaviy jihatdan – Vatan, "kichik Vatan" tushunchalarini anglash, o'z madaniyatini chuqur anglashdan iborat.

Ingliz tilini o'rganish jarayonida tanqidiy fikrlash ko'nikmalarini shakllantirishga imkon beruvchi, o'z qarashlarini ijtimoiy axloq me'yorlari bilan bog'lash imkonini

beruvchi muammolar ham ko'rib chiqiladi va muhokama qilinadi. Ingliz tili darsida o'qituvchi "Chet tili" fanidan boshlab talabani dunyoqarashini, uning axloqiy xarakterini shakllantirish imkoniyatiga ega. Uning o'ziga xos lingvistik va tildan tashqari kompetensiyalar sohasiga qo'shimcha ravishda muayyan hayotiy vaziyatda shaxsning munosabati va xulq-atvori masalalarini ko'rib chiqadi. Ingliz tilini o'rganish jarayonida muhokama qilinadigan mavzular orasida ko'plab dolzarb muammolar mavjud. Ular orasida bag'rikenglik muammolari, zamonaviy oila muammolari, xayriya muammolari, zamonaviy dunyo va inson muammolari kabilarni ajratib ko'rsatamiz, unda talabalar nikotin va giyohvand moddalarning inson organizmiga zararli ta'sirini muhokama qiladilar, giyohvandlikka qarshi siyosatni o'rganadilar.

O'qituvchiga ingliz tilini o'qitish jarayonida nafaqat o'qitish metodikasi bilimi, balki o'z faoliyatini ma'naviy-axloqiy tarbiyaga yo'naltira olish qobiliyati ham zarur. Aynan u talabalar bilan muloqotga kirishib, ularga axloqiy ta'sir ko'rsatadi. O'qituvchi yuksak madaniyat, odob-axloq, mas'uliyat, vatanparvarlik, donishmandlik kabi fazilatlariga ega bo'lishi muhimdir.

Ma'naviy-axloqiy tarbiya bugungi kunda ta'lim muassasalari faoliyatining ustuvor yo'nalishlaridan biridir. Ingliz tili darslarida talabalarimiz "Mening kelajak kasbim", "Bizning konstituciya" kabi mavzularda suhbatlashmoqda, huquqshunoslarning insonlar bilan muloqotini o'rganishmoqda. Shuningdek, zamonaviy Uzbekistonda huquqiy masalalar, inson huquqlari, AQSh va Buyuk Britaniyada inson huquqlari bilan taqqoslash orqali muhokama qilinadi.

Bu esa huquqiy ta'limni insonparvarlashtirishning ma'naviy va ma'naviy jihatdan barkamol shaxsni, bo'lajak mutaxassisni shakllantirishga qaratilganligini, uning tayyorgarlik darajasi ta'lim, kasbiy mahorat, yuksak ma'naviyat, axloqiy tarbiyani o'zaro uyg'unlashtirishni nazarda tutadi. Yuristning axloqiy madaniyati uning kasbiy mahorat darajasini belgilaydigan zaruriy jihat sifatida belgilashga imkon beradigan insonparvarlik bilimlari, insonparvarlik madaniyati, insonparvarlik salohiyatidir.

Ingliz tili darsida talabani axloqiy tarbiyalashga hissa qo'shadigan usul va metodlar va o'zaro ta'sir ko'rsatishning kollektiv shakllarini o'z ichiga olgan. Ular orasida guruh va juftlik bilan ishlash turi bo'lib, guruhlarda va juftlikda muayyan muammoni muhokama qilish, atrofda talabalar bilan o'zaro munosabatlarda ma'lum nuqtai nazarlar shakllanadi. Bu holda muammoni muhokama qilish ish usullaridan biridir, va ish faqat bitta muhokama qilish bilan tugamaydi. Har qanday muammoni muhokama qilishda qabul qilingan qaror butun guruhga taqdim etiladi, so'ngra guruh eng yaxshi echimni tanlaydi va o'z tanlovini asoslaydi. Yuqorida aytib o'tilgan yo'nalishda ishlashning keyingi samarali usuli – rolo'yinlari. Rol o'yinlari ham jamoaviy o'zaro ta'sir shaklidir. Rolo'yinlarida o'yin ishtirokchisining muayyan vaziyatdagi xatti-harakatlari traektoriyasi odatda oldindan belgilanadi.

Ba'zi hollarda faqat o'zaro ta'sir natijasini aniqlash mumkin bo'lsa-da, xatti-harakatlarning traektoriyasi talabaning o'zi tanlashida qoladi. Ushbu ish uslubini qo'llash jarayonida, shuningdek, talabalar muayyan xatti-harakatlar modelining dolzarbligi, zarurligi va samaradorligini tahlil qilishlari uchun fikrlash bosqichini joriy qilish kerak.

Albatta, rol o'ynash xulq-atvori asosan o'rganilgan til materiali bilan belgilanadi, ammo axloqiy yo'nalish ham mo'ljallangan xatti-harakatlarga ta'sir qiladi. O'qituvchining vazifasi xulq-atvor namunalarini ko'rsatish, ularni mantiqiylik va axloqiylik nuqtai nazaridan asoslash, taxmin qilingan muammoli vaziyatda bolaning xatti-harakatlarini aniqlash va agar kerak bo'lsa, bu xatti-harakatni tuzatishdir. Xulq-atvor modeli o'qituvchi tomonidan emas, balki talabalarning o'zlari tomonidan o'z variantlarini taklif qilib, ularning tanlovini asoslab tuzatsa yaxshi bo'ladi. Talabalar muammoli vaziyatlarni modellashtirish va yechishda, viktorinalarda, krossvordlar tuzishda, xabarlar va hisobotlar yozishda, tarixiy joylarga ekskursiyalarda, turli materiallar bilan ishlashda, davra suhbatlarini o'tkazishda, mahalliy muzeylarga tashrif buyurish, o'rganilayotgan tilda sharhlar berishda ishtirok etishlari mumkin.

Tilni o'zlashtirish jarayonida kasbiy nazariy bilimlar, shuningdek, o'quv-usubiy, tarbiyaviy va intellektual, ta'lim va axborot, ta'lim va kommunikativ qobiliyatlari takomillashtiriladi. Hulosa qilib aytish mumkinki, ingliz tilini o'rganish axloqiy va estetik rivojlanishga yordam beradi, shaxsning ma'naviy rivojlanishiga ta'sir qiladi..